

9. Mielczarek M. *Polnische Forschungen zur Archäologie und antiken Numismatik der nördlichen Schwarzmeerküste: Ein historischer Überblick*. In M. Wemhoff and A. Kokowski (eds.), *Das Silberne Pferd. Archäologische Schätze zwischen Schwarzem Meer und Kaukasus*, Berlin 2011: 51–74.

10. Mikocki M., *Najstarsze kolekcje starożytności w Polsce (lata 1750-1830)*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1990.

Василь Орлик
ORCID: 0000-0002-7947-9557

ДО ПИТАННЯ ІСНУВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ НА ТЕРИТОРІЇ ДНІПРОВСЬКОГО ПРАВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ (V – I СТ. ДО Н.Е.)

ON THE QUESTION OF THE EXISTENCE OF MONEY CIRCULATION ON THE TERRITORY OF THE DNIEPER RIGHT-BANK FOREST-STEPPE (V – I CENTURIES BC)

В історіографії ще вченими радянської доби було сформовано тезу про відсутність грошового обігу в оточуючого давньогрецької колонії варварського населення: чи це населення скифської доби, чи зарубинецької культури. Дослідниками стверджувалося, що мешканці Середнього Подніпров'я мали виключно товарообмінні операції з грецькими колоніями в Північному Причорномор'ї [2–3], а бронзові монети, які випадково і в незначних обсягах потрапляли до даного регіону, могли використовуватися у якості сировини для виготовлення бронзових предметів [6, с. 57].

Певні зміни у поглядах науковців відбулися протягом останніх двох десятиріч. Революційною стала стаття українських археологів Сергія Скорого та Романа Зимовця «К проблеме товарно-денежных отношений у населения Восточноевропейской Лесостепи в скифскую эпоху» [11], яка з'явилася у 2014 р. Проте, як зазначають автори, більшість систематизованих ними знахідок були зроблені, на жаль, не під час археологічних досліджень.

Розвиток приладового металопощуку та його застосування так званими «пощуковцями» або «скарбошукачами» в останні десятиліття, при недостатній правовій захищеності археологічних пам'яток призводять до їхньої руйнації. Проте учені без спеціальної державної підтримки, самотійно не в змозі вплинути на таке негативне явище, як несанкціоновані аматорські розкопки за допомогою спеціальних приладів металопощуку. Саме тому матеріали форумів скарбошукачів [9] та приватне спілкування із любителями приладового металопощуку стають важливим джерелом нумізматичних досліджень [5]. Послугуючись працями колег, матеріалами українського Інтернет-ресурсу Violity, а також відомостями від

«скарбошукачів», ми систематизували значний корпус монетних знахідок на території Дніпровського Правобережного Лісостепу.

Проаналізовані нами дані різних джерел засвідчують, що на території Дніпровського Правобережного Лісостепу зустрічаються монети карбовані в досліджувану епоху, зокрема, у V – I ст. до н.е. Науковій громадськості відомий скарб електрових литих статерів малоазійського міста, так званих кізікінів (13 екз. усі монети V ст. до н.е.). Це розораний скарб, знайдений випадково на полі в 2004 р. поблизу села с. Медведівка Чигиринського району Черкаської обл. [12, с.41]. Він перший із опублікованих дослідниками скарбів давньогрецьких монет.

Матеріали згаданого вище українського Інтернет-ресурсу *Violity*, а також відомості від «скарбошукачів» дали нам змогу ввести до наукового обігу ще декілька грошових комплексів.

Так, зокрема, 2017 р в Богуславському районі Київської області було знайдено скарб ольвійських монет. До складу скарбу входили 44 ольвійські монети «Борисфени», тезавровані в бронзовій чаші [10]. Наступний скарб, який ілюструє торговельні зв'язки грецької колонії Ольвія і населення лісостепової зони Скіфії, а також, можливо, і грошовий обіг у даному регіоні є скарб ольвійських мідних монет «Борисфенів», знайдений в квітні 2018 р. на південно-східній околиці м Городище Черкаської області, поблизу траси Н-01 [10]. В даному грошовому комплексі є монета, карбування якої, фахівець з просопографія Ольвії Понтійської – Микола Ніколаєв, відносить приблизно до 226 р. до н.е. [8, с. 220]. Таким чином, тезаврація даного комплексу мідних монет Ольвії могла мати місце приблизно наприкінці III ст. до н.е.

Літом 2019 р., між с. Лук'янівка (Таращанського району Київської області) та м. Тараща, поблизу автошляху Р 04 було виявлено монетний комплекс, до складу якого входило 15 античних мідних (бронзових) монет грецької колонії у Північно-Західному Причорномор'ї – Ольвії [7]. І знову, це «Борисфени» – найбільш популярні ольвійські грошові знаки, які в значній кількості потрапляли на територію Дніпровського Правобережного Лісостепу, зокрема в район Середньої Росії.

І ще один відомий нам скарб ольвійських «Борисфенів» був виявлений наприкінці 2019 р. в Олександрівському районі Кіровоградської області. Даний монетний комплекс ще не до кінця вивчений, але серед дослідженої частини монет нами виявлено «Борисфен» (Рис.1) близький за диферентом до монет, описаних П. Каришковським №26 [4] та В. Анохінім №318 [1]. Проте за графемою дана монета відрізняється від згаданих, адже в ній права та ліва зовнішні гасти є значно довшими двох внутрішніх гаст, а кінці гаст виконані у вигляді точок. Аналогічне написання графем ми бачимо на монограмах ME та MB. Ці монограми також мають точки на кінцях гаст. Метрологічні характеристики цього «Борисфена» із монетного комплексу із Олександрівського району (21,5×20 мм. 6,55 г.) відрізняються від метрологічних характеристик монет 3 групи «Борисфенів». Окрім цього, монетний кружок є більш характерним для заключних випусків «Борисфенів», а не їхньої третьої

групи. На наше переконання, це новий диферент, що відноситься до заключних випусків «Борисфенів».

Таким чином, ми можемо говорити про п'ять скарбів давньогрецьких монет, виявлених на території Дніпровського Правобережного Лісостепу. Як відомо, грошові скарби є важливим джерелом по визначенні заселеності тієї чи іншої місцевості в конкретну історичну епоху. Виходячи з цього, ми можемо припустити, що поблизу місць знахідок названих грошових комплексів у V та другій половині III ст. до н.е. проживало населення, яке мало економічні зв'язки з грецьким античним світом, зокрема з Ольвією, можливо непрямі, і цьому населенню були відомі ольвійські монети, які в даному випадку використовувалися для накопичення. Знахідки одного скарбу «кізікінів» та чотирьох скарбів ольвійських «Борисфенів» на території правобережної частини Київської та Черкаської областей, а також на Півночі Кіровоградської області, на межі із Черкаською, вказують на те, що саме ці райони Дніпровського Правобережного Лісостепу були найбільш заселеними та економічно розвиненими у часи тезаврації згаданих скарбів, тобто у V ст. до н.е. та в другій половині III ст. до н.е.

Окрім монетних скарбів на теренах Дніпровського Правобережного Лісостепу, зустрічаються і знахідки окремих монет. При чому, для кожного хронологічного етапу другої половини I тисячоліття до н.е. є свої характерні знахідки, незалежно від району Середньої Наддніпрянщини. Це монети античних міст Північного Причорномор'я: Ольвії, Пантікапею, Херсонесу, Керкінітіди, Тіри, а також монети інших давньогрецьких держав. Серед знахідок монет, карбованих у I ст. до н.е., домінують монети Понтійської держави Мітрідата VI Евпатора.

Достатня кількість нумізматичних джерел у культурних шарах поселень, у даному випадку монет давньогрецьких державних утворень, загублених у свій час їхніми власниками, свідчать про економічні, зокрема торгові зв'язки населення Дніпровського Правобережного Лісостепу з античним світом. Адже, як влучно сказав класик української нумізматики Микола Котляр, монетні знахідки є «реліктами внутрішньої і зовнішньої торгівлі тих часів». І, якщо одиничні знахідки можна було б віднести до випадкових, не притаманних торговельним взаємовідносинам мешканців Дніпровського Правобережного Лісостепу в V–I ст. до н.е., то тезаврація електрових та мідних монет, як засобу накопичення, указує на товарно-грошові відносини у цьому регіоні в досліджувану епоху. Таким чином, наявність виявлених скарбів та численних знахідок окремих монет на території Дніпровського Правобережного Лісостепу указують на використання населенням цього регіону в V – I ст. до н.е. тогочасних монет за їхнім основним призначенням – засобом платежу чи накопичення, тобто виконанням монетами основних функцій грошей в досліджувану епоху на території Дніпровського Правобережного Лісостепу.



Рис.1.

Література

1. Анохин В.А. Античные монеты Северного Причерноморья. Каталог. К.: ИД «Стилос», 2011, 328 с.
2. Археологія Української РСР. Т. 2. К.: Наукова думка, 1971. 504 с.
3. Граков Б.Н. Скифы. М.: Издательство МГУ, 1971. 169 с.
4. Карышковский П.О. Монеты Ольвии. Очерк денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху. Киев: Наукова думка, 1988, 167 с.
5. Коцур В. Історіографія українського скарбознавства. Український нумізматичний щорічник, 1, 2017, 15–32.
6. Максимов Е.В. Зарубинецкая культура на территории УССР. К.: Наукова думка, 1982. 184 с.
7. Mielczarek, M & Orlyk, V. New find of Olbian coins. Tarashcha district, Kyiv region, Ukraine. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 2019. № 13, P. 33–39 . [In English].
8. Николаев Н.И. Просопография Ольвии Понтийской V в. до н.э. – I в. н.э. К.: Издатель Олег Филинюк, 2015, 316 с.
9. Орлик В.М. Інформаційний потенціал WEB-ресурсів у нумізматичних дослідженнях (на прикладі монет держав Хрестоносців). Матеріали наукової конференції з міжнародною участю «Архівознавчі та джерелознавчі галузі знань: проблеми взаємодії на сучасному етапі». 14 березня 2013 р., м. Київ. Київ, 2013. С. 129–133.

10. Орлик В., Коцур В., Циганенко Л. Клад ольвийских монет «борисфенов», найденный в Городищенском районе Черкасской области весной 2018 года. *Acta Archaeologica Lodziensia* nr 65. 2020. S. 39–50.

11. Скорый С., Зимовец Р. К проблеме товарно-денежных отношений у населения Восточноевропейской Лесостепи в скифскую эпоху. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Історичні науки. 2014. Вип. 21. С. 141–156.

12. Шестопад А.В. Скарби Черкащини. Черкаси, 2007. 119 с.

Costin CROITORU
ORCID: 0000-0002-4732-2301
Ion GHELEȚCHI

«ТРОЯН» В ІМПЕРСЬКІЙ ОНОМАСТИЦІ

«TRAIANUS» IN IMPERIAL ONOMASTICS

The oral tradition attributes to the conqueror of Dacia an impressive series of urban activities, Traian being considered, in various areas of Moldova and Wallachia, the founder of the villages. Undoubtedly, all these "popular beliefs" must be corroborated with some legends related to medieval mythology, whether Eastern or Western¹, but their origin is much older, having its basis in even the contemporary imperial propaganda² of *Optimus Princeps*³. The practice was not new in the Roman world and had been used constantly since the reign of the principality's father⁴, perpetuating itself until the fall of the second Rome.

Beyond the real deeds of the Caesar (which, at least as regards Ulpus Traianus, are not to be neglected at all, marking or crowning the *Saeculum Traiani*⁵), imperial propaganda also has a religious foundation⁶. Around the emperor, who held the first rank in the traditional religion, *pontifex maximus*, a true myth was elaborated, through which: "the emperor was accepted in the popular mind"⁷. The image of the "divine" Trajan is associated with that of notable, almost legendary characters, whose attributes the emperor assumes. Like his models, Trajan tends through his actions to become

¹ A. Graf, *Roma nella memoria e nelle immaginazioni del Medioevo*, vol. II, Torino, 1883, pp. 1-45 (*non vidi*).

² E. Cizek, *Eroi politici ai Antichității. Modele ideologice și literare*, București, 1976, p. 226, p. 247; Idem, *Epoca lui Traian. Împrejurări istorice și probleme ideologice*, București, 1980, pp. 352-353, p. 362 (= Idem, *L'époque de Trajan. Circonstances politiques et problèmes idéologiques*, Paris, 1983).

³ R. Paribeni, *Optimus Princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'imperatore Traiano*, vol. I-II, Messina, 1926-1927 și, mai recent, J. Bennett, *Trajan Optimus Princeps*, London, 1997.

⁴ M. Vasilescu, *Atitudine romană și atitudine greacă în propaganda politică din timpul lui August*, in *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza”-Iași*, XXVII, 1981, pp. 53-68.

⁵ L. Homo, *Le siècle d'or de l'Empire Romain. Les Antonins (96-192 ap. J.C.)*, Paris, 1969.

⁶ E. Cizek, *Problèmes d'idéologie politique dans l'Empire Romain*, in *Revista de Istorie*, XXX, 8, 1977, pp. 1489-1501.

⁷ M. Hammond, *The Antonine Monarchy*, Roma, 1959, p. 218.